

ЗОЗУЛЬКИ М'ЯСОЧЕРВОНІ (ПАЛЬЧАТОКОРІННИК М'ЯСОЧЕРВОНІЙ)

Dactylorhiza incarnata (L.) Soó s.l. (*D. cruenta* (O.F.Müll.) Soó; *D. ochroleuca* (Boll) Holub; *Dactylorchis incarnata* (L.) Vermeulen, *Orchis incarnata* L., *O. latifolia* L., nom. rej.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Євразійський поліморфний вид, представлений численними відмінами.

Ареал виду та його поширення в Україні

Європа, Балкани, Мала та Середня Азія, Кавказ, Зх. Сибір, Джунгарія, Монголія. В Україні — Карпати, лісова зона, Лісостеп, Степ (рідко) та Гірський Крим. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Льв, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Од, Хс, Кр.

Чисельність та структура популяцій

Популяції численні, від кількох до тисяч особин, нормального — типу, повно- і неповночленні, з правостороннім віковим спектром.

Причини зміни чисельності

Осушення, освоєння земель, інтенсивне випасання, заростання луків.

Умови місцезростання

Переважає на відкритих місцях, вологих і сирих, слабко кислих або нейтральних ґрунтах на евтрофних та мезотрофних болотах, заплавах та низинних луках, серед чагарників, на узліссях, в рідколіссях, світлих лісах,

на торфовищах, тощо. В угрупованнях кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*, *Alnetea glutinosae*, *Molinio-Arrhenatheretea* тощо. Мезогірофіт

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина, 20–60 см заввишки. Бульби 2–4-роздільні. Стебло товсте, улишене до суцвіття. Листки (4–6) ланцетні, 15–20 см завдовжки. Суцвіття — густий колос. Приквітки ланцетні, пурпурові. Квітки бузково-рожеві або м'ясо-червоні (рідше майже білі), листочки оцвіттини яйцеподібно-довгасті, 5–8 мм завдовжки; середній листочок зовнішнього кола з башличкоподібно загнутою верхівкою. Губа ромбоподібна, невиразно трилопатева, із пурпурово-фіолетовим рисунком, з країв дрібнозарубчаста. Цвіте у травні–липні.

Флодоносить у серпні–жовтні. Поновлюється з насіння, або ризореституційним способом.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II CITES. Охороняється у Карпатському та Дунайському БЗ, «Розточчя», «Мис Март'ян», Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Рівненському, Черемському ПЗ, «Синевир», «Подільські Товтри», «Деснянсько-Старогутський», «Сколівські Бескиди», Карпатському, Шацькому, «Мезинському» та «Гомільшанські ліси» НПП. Контроль за станом популяцій. Заборонено меліоративні роботи, випасання, заготівлю рослин.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення

Лікарське, декоративне.

Основні джерела інформації

Орлов, 2005; Панченко, 2005; Собко, 1989; ЧКУ, 1996.

Автори: О.Т. Кузарін, І.А. Тимченко, О.В. Лукаш, С.М. Панченко, О.М. Байрак, М.С. Козир
Фото: В.В. Савчук

ЗОЗУЛЬКИ ПЛЯМИСТІ (ПАЛЬЧАТОКОРІННИК ПЛЯМИСТИЙ)

Dactylorhiza maculata (L.) Soó s.l.
(*Orchis maculata* L.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Поліморфний вид, гібридує з іншими спорід-
неними видами.

Ареал виду та його поширення в Україні
Євросибірський вид, поширений майже по всій
Європі, в Азії — до Середнього Сибіру. В Украї-
ні — в Карпатах, лісовій та лісостеповій зонах
Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Ль, Ів, Зк, Чц,
Хм, Пл, Хр.

Чисельність та структура популяцій
Коливається від кількох особин до багатьох со-
тень. Вікові спектри здебільшого повночленні,
задовільне відновлення популяцій відбуваєть-
ся навіть в умовах помірних антропогенних на-
вантажень (випас, сінокошіння).

Причина зміни чисельності.
Осушення боліт, викошування або заростання
луків, викопування бульб.

Умови місцезростання
Вологі луки, осоково-сфагнові болота, серед
чагарників, в заболочених лісах з моховим по-
кривом, вздовж струмків. Вимогливий до воло-
гості ґрунту (сирі і дуже вологі), зростає пере-
важно на відкритих місцях, але витримує також
слабке затінення, в угрупованнях кл. *Molinio-
Arrhenatheretea*. Гіромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 20–50 см
заввишки. Бульби 2–4-роздільні. Стебло пря-
ме, щільне, вгорі трохи гранчасте, рівномір-
но улишене. Листки (2–6) відхилені, плоскі,
плямисті, до 15 см завдовжки, не досягають
основи суцвіття. Приквітки вузьколанцетні,
коротші квіток. Квітки блідо-рожеві, світло-
фіалкові, іноді білі, зібрані у яйцеподібно-
циліндричний густий колос. Листочки оцві-
тини ланцетні. Губа з дрібними фіолетовими
цяточками, обернено-ниркоподібна, 7–10 мм
завдовжки, 9–14 мм завширшки, на кінці ко-
ротко трилопатева, з середньою зубчикопо-
дібною лопаттю. Шпорка циліндрична, пря-
ма, тупа, трохи коротша зав'язі або дорівнює
їй. Цвіте у червні–липні. Плодоносить у серп-

ні. Розмножується насінням, у культурі також
ризореституційним способом.

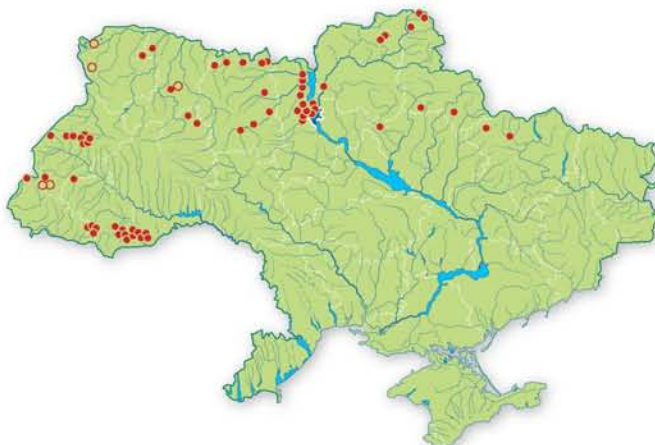
**Режим збереження популяцій та заходи
з охорони**
Занесено до Додатку II СІТЕS. Охороняється в
Карпатському БЗ, «Черемському», «Горгани»,
«Розточчя» ПЗ, Карпатському, «Вижницько-
му», «Ужанському», Яворівському, Шацькому,
«Деснянсько-Старогутському», «Синевир»,
«Сколівські Beskidi» НПП. В умовах заповід-
ного режиму рекомендується запроваджу-
вати сінокошіння в пізні терміни. Контроль за
станом популяцій. Заборонено заготівлю, зби-
рання рослин, порушення місць зростання.

**Розмноження та розведення у спеціально
створених умовах**
Вирощують в ботанічних садах: Національному
ім. М.М. Гришка НАН України та Українського
державного лісотехнічного університету.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації
Вахрамеева, Денисова, Никитина, Самсонов, 1991;
Каталог раритетного біорізноманіття..., 2002; Остапко,
2001; Собко, 1989; ЧКУ, 1996.

Автори: І.А. Тимченко, О.О. Орлов, С.М. Панченко
Фото: В.В. Коніщук, Д. Леонтьев

ЗОЗУЛЬКИ ТРАВНЕВІ (ПАЛЬЧАТОКОРІННИК ТРАВНЕВИЙ)

Dactylorhiza majalis (Rchb.) P.F.Hunt et Summerhayes s.l. (*Orchis majalis* Rchb., nom. conserv.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Наукове значення

Середземноморсько-європейський аллоте-траплоїдний (2n=80) вид.

Ареал виду та його поширення в Україні

Скандинавія, Атлантична і Середня Європа, Середземномор'я. В Україні — Карпати, Передкарпаття, лісова, лісостепова і степова (дуже рідко) зони, Пд. макросхил Гірського Криму. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Ль, Ів, Тр, Зк, Чц, Хм, Вн, Чк, Кд, Дн, Хр, Лг, Од, Кр.

Чисельність та структура популяцій

У Карпатах популяції досить чисельні, у решті регіонів складаються з невеликих груп. Місцезнаходження в Криму є сумнівними.

Причини зміни чисельності

Зміни гідрологічного режиму ґрунтів, боліт, викошування, випасання, збирання на букети, викопування бульб, заліснення лук.

Умови місцезростання

Вологі луки і узлісся, соснові та смерекові ліси (до 900 м н.р.м.), сфагнові торфовища. У Карпатах в угрупованнях кл. *Molinio-Arrhenatheretea*, а також кл. *Quercus-Fagetea*, *Vaccinio-Piceetea*, *Oxycocco-Sphagnetetea*. Рос-те на кислих бідних, іноді помірно багатих ґрунтах, в рівнинних районах переважно

на луках (кл. *Molinio-Arrhenatheretea*). Мезо-гірофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина близько 40 см заввишки. Бульби пальчасто-роздільні. Стебло досить товсте, порожнисте, улишене до суцвіття. Лиски чергові, з стеблообгортною короткою піхвою і ланцетною плямистою пластинкою. Суцвіття колосоподібне, небагатоквіткове. Квітки коротші приквітників, пурпурові або фіолетові. Губа коротко трилопатева, середня її лопать менша за бічні, тупа. Цвіте у травні-липні. Плодоносить у липні. Ступінь природного поновлення задовільний. Розмножується насінням, у культурі — ризореституційним способом.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до переліку CITES. Охороняється у Карпатському та Дунайському БЗ, Українському степовому (відділення «Михайлівська цілина»), Канівському, Поліському, «Розточчя», «Горгани» ПЗ, Шацькому, «Синевир», «Вижицькому», «Подільські Товтри», «Деснянсько-Старогутському», Яворівському, «Сколівські Бескиди», «Ужанському» НПП, ряді заказників. Контроль стану популяцій, особливо в рівнинних районах. Заборонено несанкціоновану заготівлю рослин та вирубування, випас, сінокошення на луках, осушення боліт.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Заверуха, Андриенко, Протопопова, 1983; Загальський, 2001; Крічфалушій, Будніков, Мигаль, 1999; Кучеревський, 2001; Остапко, 2001; Собко, 1989; Стойко, Яценко, Кагало та ін., 2004; ЧКУ, 1996; Pedersen, 2000.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: В.В. Конішук, В.В. Буджак

ПАЛЬЧАТОКОРИННИК РИМСЬКИЙ (ЗОЗУЛЬКИ РИМСЬКІ)

Dactylorhiza romana (Sebast.) Soó (*Dactylorhiza sambucina* (L.) Soó subsp. *romana* (Sebast.) Bornm., *D. sulphurea* (Link) Franco subsp. *pseudosambucina* (Ten.) Franco, *Orchis pseudosambucina* Ten., *O. romana* Sebast.)

Родина Зозулинцеві — Orchidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Середземноморський вид на пн. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Середземномор'я, Мала та Зх. Азія, Крим, Кавказ. В Україні — у лісовій смузі Гірського Криму. Адм. регіон: Кр.

Чисельність та структура популяцій
Місцями популяції досить численні, на деяких ділянках навіть створюють аспект, але кількість їх, особливо в межах курортної зони, катастрофічно зменшується через руйнування місцезростань.

Причини зміни чисельності
Курортне будівництво, господарське освоєння земель, рекреаційне навантаження, зривання на букети.

Умови місцезростання
У ялівцевих, кримсько-соснових та пухнастодубових лісах Гірського Криму. Угрупування відносяться до кл. *Quercetea pubescenti-petraea* (союз *Paeonio dauricae-*

Quercion petraeae) та кл. *Erico-Pinetea* (союз *Brachypodio-Pinion*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 15–35 см заввишки. Бульби циліндричні, 2–4-роздільні. Стебло при основі з 2–3 білувато-буруватими півчастими піхвами. Листки численні, скупчені у нижній половині стебла, лінійно-ланцетні. Суцвіття колосоподібне, короткоциліндричне, малоквіткове. Приквітки довші за квітки. Квітки жовтуваті, фіолетово-пурпурові, зрідка білі, без запаху. Губа широкоюяцеподібна, коротко трилопатева. Цвіте у квітні. Плодоносить у травні-червні. Розмножується насінням. Ступінь природного поновлення задовільний.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесено до Додатку II CITES. Охороняється у Ялтинському гірсько-лісовому, Кримському та Карадазькому ПЗ. Необхідно контролювати стан популяцій, ширше культивувати в ботанічних садах. Потребує режимів заповідності та заказного. Заборонено заготівлю рослин, порушення умов місцезростання (облаштування місць рекреації, забудова території).

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, лікарське.

Основні джерела інформації

Вульф, 1930; Каталог раритетного біорізн. заповід. і націон. парків України, 2002; Орхідеи Украины, 1989; Флора европейской части СССР, 1976; Хорология флоры Украины, 1986; ЧКУ, 1996.

Автор: В.В. Протопопова
Фото: В.П. Ісіков

